

Ανακοίνωση

του Ιερολογιωτάτου π. Γεωργίου Σταθοπούλου

Αρχιδιακόνου της Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας

Δ' Διεθνές Μουσικολογικό Συνέδριο

Αθήνα, Παρασκευή 11-12-2009, Αίθουσα του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός»

Θέμα: Οι Διατονικοί Ήχοι και οι κλάδοι τους έως σήμερα

Σεβαστοί Πατέρες, Ελλογιμώτατοι κ. Καθηγητές, αγαπητοί σύνεδροι

Όταν τον Οκτώβριο του 2006 έλαβε χώρα εδώ στην Αθήνα το 3^ο Διεθνές Μουσικολογικό Συνέδριο του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας, η ταπεινότητα μου είχε προβεί σε αντίστοιχη ανακοίνωση με το γενικό θέμα «Οι Κλάδοι των Οκτώ Ήχων», μετά την οποία υπήρξε πολύς λόγος και ενθουσιασμός μεταξύ των συνέδρων γι' αυτήν. Από το ενδιαφέρον αυτό ορμώμενος κι εγώ σήμερα, αποφάσισα να μιλήσω στην αγάπη σας για του Κλάδους και όχι μόνο των τεσσάρων Διατονικών Ήχων και πώς αυτούς τους συναντάμε σήμερα στα έντυπα μουσικά βιβλία των συγχρόνων δασκάλων μας, μέσα από τα οποία οι εργάτες του Ιερού Αναλογίου ψάλλουν στις εκκλησίες μας. Για να γίνει πιο κατανοητή η εργασία μου αυτή, αποφάσισα εκτός της αναφοράς μου στον καθένα χωριστά Διατονικό Ήχο, με τους επιμέρους Κλάδους του και όχι μόνο, να προβάλω και αποσπάσματα των Κλάδων αυτών από τα βιβλία συγχρόνων δασκάλων.

Είναι γνωστό σε όλους μας ότι ο αριθμός των Οκτώ Ήχων που έχουμε σήμερα εν χρήσει στην Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία μας και έχει τις ρίζες του¹ κατά πρώτον στον αιρετικό Πατριάρχη **Αντιοχείας Σεβήρο**² (6^{ου} μ.Χ. αιώνα) και λίγο αργότερα στον πατέρα της Βυζαντινής Μουσικής μας παρακαταθήκης Άγιο **Ιωάννη το Δαμασκηνό**. Ο αριθμός Οκτώ, έχει άμεση σχέση και εξάρτηση με τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας μας, αφού αυτός μας καταδεικνύει και μας οδηγεί στην τελείωση και ολοκλήρωση της

¹ Αντωνίου Αλυγιζάκη, *Η Οκταηχία*, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 95-104.

² Παναγιώτη Χρήστου, «Ο Σεβήρος είναι ο μεγαλύτερος θεολόγος τον οποίον ανέδειξε ο μονοφυσιτισμός...», *Ελληνική Πατρολογία*, Τόμος Ε', Εκδ. Κυρομάνος, Θεσσ/νίκη 1992, σ. 227.

Βασιλείας του Τριαδικού Θεού. Ο «ιερός» αυτός αριθμός, ομαδοποιεί πλειάδα διαφορετικών κλάδων στον κάθε έναν από αυτούς τους Οκτώ Ήχους. Κάθε μεγάλη οικογένεια-ήχος αποτελείται από επιμέρους κλάδους και όχι μόνο, οι οποίοι διαφέρουν μεταξύ τους κυρίως όσον αφορά τα μελωδικά χαρακτηριστικά που πολλές φορές αποτυπώνονται στη σειρά των διαστημάτων της κλίμακας τους ή ακόμη και στην αλλαγή βάσεως ή πορείας μελωδίας. Γι' αυτήν την κλαδικότητα της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας μπορεί κανείς να ανατρέξει και σε όλες τις Προθεωρίες της Ψαλτικής μας Τέχνης, πριν το 1814 μ.Χ. οι οποίες καταγράφουν περίτρανα αυτήν την πολυποικιλία και πολυωνυμία των Οκτώ μας Ήχων. Ο Χρυσάνθος αργότερα θα μας πει, στο Μέγα Θεωρητικό της Μουσικής του ότι:

«Ούτε μὲ μίαν μόνην κλίμακα περαίνεται ἕνας ἦχος, ἀλλὰ πολλάκις ἕνας ἦχος ζητεῖ πολλὰς κλίμακας. Οὔτε εἰς ἕνα μόνον ἦχον ἀνήκει μία μόνη κλίμαξ, ἀλλὰ πολλάκις ἀναφέρονται εἰς ἕνα μόνον ἦχον πολλαὶ κλίμακες»³.

Τα λεγόμενα του Χρυσάνθου αλλά και των σημερινών μουσικολόγων και ερευνητών, αναφορικά με την κλαδικότητα και ποικιλομορφία του μουσικού μας συστήματος, ήταν και είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ζώσης ψαλτικής μας παράδοσης. Γι' αυτήν την ποικιλία και την κλαδικότητα της Βυζαντινής μας Οκτωηχίας κάνει λόγο και η **Πατριαρχική Μουσική Επιτροπή του 1881-83** στη Στοιχειώδη Διδασκαλία της, ομιλώντας μας σαφέστατα και χωρίς καμιά εκδοχή παρερμηνείας, πως **«οἱ ὀκτὼ ἦχοι, καὶ οἱ κλάδοι αὐτῶν ...»⁴**, αλλά και ο ομότιμος καθηγητής κ. **Γρηγόριος Στάθης** στο βιβλίο του **Οι Αναγραμματισμοὶ καὶ τα Μαθήματα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς** μας αναφέρει ότι **«Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ ἔχει ὀκτὼ ἦχους, Οἱ ἦχοι διαιροῦνται εἰς κυρίους καὶ πλαγίους, πέραν ὅμως αὐτοῦ τοῦ χωρισμοῦ ἢ σχέσις τῶν ἦχων μεταξὺ των ὀδηγεῖ εἰς τοὺς ὀρισμοὺς αὐτῶν εἰς μέσους, παραμέσους, καὶ παραπλάγιους. Συμφώνως πρὸς τὰς Προθεωρίας τῶν Παπαδικῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτὴν ταύτην τὴν προᾶξιν, οἱ ἦχοι περαιτέρω γνωρίζονται καὶ ὡς δίφωνοι, ὅταν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἦχου γίνεται ἐκ δύο φωνῶν ἄνω τῆς πραγματικῆς βάσεως αὐτοῦ, ὡς τρίφωνοι (ἢ βᾶσις τρεῖς φωνὰς ἄνω), ὡς τετράφωνοι (τέσσαρας φωνὰς ἄνω), ὡς πεντάφωνοι (πέντε φωνὰς ἄνω), καὶ ὡς**

³Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικῆς*, Τεργέστη 1832, Επανέκδοση Κουλτούρα, σ. 134 § 305.

⁴ Πατριαρχική Μουσική Επιτροπή του 1881-83, Αθήνα 1978, Επανέκδοση Κουλτούρα, σ. 12.

ἐπτάφωνοι (ἐπτά φωνὰς ἄνω τῆς βάσεως, ἦτοι ἢ ἄνω ἢ ἄλλοτε ἢ κάτω ἀντιφώνια τοῦ ἤχου)»⁵.

Σήμερα, στα πλαίσια του λιγοστού χρόνου μιας επιστημονικής ανακοίνωσης, δεν θα επεκταθώ στο πώς τα θεωρητικά συγγράμματα των παλαιών και των νεότερων Διδασκάλων μας παρουσιάζουν αυτούς τους Κλάδους, όταν μας μιλούν δηλαδή για τις «Μελωδικές βάσεις»⁶ του κάθε ήχου ή την πορεία του μέλους του ή πώς αυτοί οι κλάδοι ψάλλονται και ποια ιδιώματα του ήχου ακολουθούν κατά περίπτωση. Κάτι τέτοιο επιφυλάσσομαι να το πράξω στο προσεχές μέλλον. Θα μιλήσω στη σεβαστή ομήγυρη μόνο για τους Κλάδους των Διατονικών Ἦχων που σήμερα ψάλλονται στις Ιερές μας Ακολουθίες. Θα παρουσιάσω ένα έναν τους Διατονικούς Ἦχους, πρώτα δηλαδή τους Κυρίου και μετά τους Πλαγίους τους και αμέσως μετά τους Κλάδους καθενός από αυτούς και όχι μόνο, προκειμένου να γίνεται πιο κατανοητή αυτή η σχέση μεταξύ τους. Θα δούμε δηλαδή τους Οκτώ Ἦχοι όπως σήμερα τους συναντάμε στη μουσική μας παράδοση, είτε βρίσκονται στην αρχική τους δομική βάση, όπως δηλαδή παρήχθησαν εξ αρχής, επάνω σε ένα Πεντάχορδο, κατά τα λεγόμενα του Χρυσάνθου⁷, είτε όπως τους συναντάμε σήμερα χαμηλότερα κατά ένα πεντάχορδο ή μια κλίμακα, είτε τέλος τους συναντάμε ως Κλάδους ή παραγώγους ήχους.

Κλάδος στην Εκκλησιαστική μας Μουσική, καλείται ο παράγωγος ενός ήχου. Αυτός δηλαδή που διαφοροποιείται από τον ήχο του, με πορεία προς μια άλλη βάση. Τέτοιος Κλάδος μπορεί να είναι ο Δίφωνος ενός ήχου⁸, ο Τρίφωνος του, ο Τετράφωνος, ο Πεντάφωνος, ο Επτάφωνος κ.ο.κ. Έναν Ἦχο τον χαρακτηρίζουμε ως Δίφωνο, όταν οι μελωδικές του γραμμές, αρέσκονται να ενδιατρίβουν στη διφωνία επάνω από την βάση του ήχου. Το ίδιο συμβαίνει και με τους Τριφώνους, Τετραφώνους κ.π.λ. Εκτός αυτών των Κλάδων με μόνιμη αλλαγή της βάσης, στην Εκκλησιαστική μας Μουσική παράδοση συναντάμε και Κλάδους ήχων, όπως ο πλ. του Α' Τετραφώνων κ.α. που μόνον στις καταλήξεις τους αρέσκονται να καταλήγουν στην Τετραφωνία επάνω από τη βάση του Ἦχου. Κλάδοι όμως των ήχων αυτών δημιουργούνται και όταν κατέβουμε την κλίμακα της

⁵ Γρηγορίου Στάθη, *Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα της Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήνα 1979, εκδ. Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας, σσ. 35-36.

⁶ Αβραάμ Ευθυμιάδη, *Μαθήματα Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 355.

⁷ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, , *όπ., παρ.*, σσ. 130-1 § 298-299.

⁸ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, *όπ., παρ.*, σ. 166 § 373.

Βυζαντινής μας Μουσικής. Τέτοιοι είναι οι Μέσοι⁹ ήχοι, αυτοί δηλαδή που τους συναντάμε δύο φωνές κάτω της βάσεως του ήχου, οι Παράμεσοι, τρεις φωνές κάτω, οι Παραπλάγιοι, πέντε φωνές κάτω και οι Αντίφωνοι, επτά φωνές κάτω της βάσεως του ήχου τους. Ο καθένας εξ αυτών των Κλάδων ενός Ήχου, πολλές φορές ακολουθεί διαφορετική πορεία μελωδίας από τον Ήχο τον οποίο προέρχεται, έχει διαφορετικές μελωδικές έλξεις, δικούς του δεσπόζοντες φθόγγους και απήχημα. Ο εκάστοτε Ιεροψάλτης, καλείτε πριν από κάθε μέλος να αναγγείλει τον Ήχο ή τον Κλάδο του ήχου που πρόκειται να ψάλει, μέσω τους Απήχηματος που προηγείται. Στο Απήχημα αυτό, οφείλουν να ακούγονται ευκρινώς όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στοιχεία του μέλους που θα ακολουθήσει¹⁰. Τέτοια στοιχεία είναι τα Διαστήματα, η Βάση, οι Δεσπόζοντες Φθόγγοι και η πορεία της μελωδίας.

Αλλά ας αφήσουμε τους νεωτέρους και συγχρόνους μας δασκάλους, να μας αναδείξουν αυτούς του κλάδους των τεσσάρων διατονικών ήχων, για τους οποίους υποσχέθηκα να μιλήσω στην αγάπη σας. Θα παρουσιάσω μέλη σε αυτούς τους κλάδους των Οκτώ Ήχων, μέσα από τη ζώσα ψαλτική μας παράδοση¹¹.

ΗΧΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1. Ήχος Πρώτος (έσω ή χαμηλός) στον Πα

Έσω (δηλαδή χαμηλό) Πρώτο Ήχο καλούμε αυτόν τον οποίον συναντούμε με βάση τον φθόγγο Πα. Τον χαρακτηρίζουμε ως Έσω αυτόν τον ήχο, διότι προέρχεται από την μεταφορά της αρχικής βάσεως του Πρώτου ήχου επί του φθόγγου ΚΕ, τον οποίο αργότερα θα συναντήσουμε ως Έξω (υψηλό δηλαδή) ή Τετράφωνο Πρώτο Ήχο. Από τον Νη τώρα, κατά τον Χρυσάνθο, ανεβαίνοντας έναν μείζονα τόνο, βρίσκουμε το φθόγγο Πα, ο οποίος γίνεται και η βάση, το ίσον κατά την βυζαντινή μας μουσική ορολογία, του Έσω Πρώτου Ήχου.

Ψαλτικά μέλη τονισμένα σε Έσω Πρώτο Ήχο, υπάρχουν διάσπαρτα σε όλα τα μουσικά βιβλία στις μέρες μας. Σε αυτόν ψάλλονται μέλη του Στιχηραρίου, του Ειρημολογίου και της Παπαδικής. Τέτοια μέλη, μπορούμε να δούμε και στα εξής βιβλία:

1. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τριώδιο σσ. 1, 118, 248 κ.α.

⁹ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, όπ., παρ., σ. 135 § 306.

¹⁰ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, όπ., παρ., σσ. 136-7 § 308 κ 309.

¹¹ Η εισήγηση περιελάμβανε και **προβολή διαφωνιών** με μέλη του εκάστοτε ήχου που παρουσιάζονταν.

2. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 36, 42, 52 κ.α.
3. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 17, 27, 44, 72 κ.α.
4. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 17, 34, 35, 37, 66 κ.α.
5. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασύβουλου Στανίτσα, σσ. 9, 22, 60 κ.α.
6. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 44, 54, 70 κ.α.

2. Ήχος Πρώτος (έξω) ή Πρώτος Τετράφωνος

Έξω (δηλαδή υψηλό) ή Τετράφωνο Πρώτο Ήχο καλούμε αυτόν τον οποίον συναντούμε αν ανέβουμε μία φωνή επάνω από τη δεύτερη θεωρητική βάση της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας που είναι ο φθόγγος Δι, δηλαδή στο φθόγγο Κε. Τον χαρακτηρίζουμε ως Έξω ή Τετράφωνο αυτόν τον κλάδο του Πρώτου Ήχου γιατί βρίσκεται τέσσερις φωνές πάνω από τη βάση του Έσω Πρώτου Ήχου. Αυτός ο Πρώτος Ήχος έχει τον Πλαγίου του Ήχο τέσσερις φωνές κάτω του, στο φθόγγο Πα. Μην ξεχνάμε, ότι Πλάγιος Ήχος στη μουσική μας ορολογία είναι αυτός που βρίσκεται τέσσερις φωνές κάτω από τη βάση του Κυρίου του¹².

Ο Έξω Πρώτος Ήχος είναι ο μοναδικός, που κατά τη μεταφορά των βάσεων των ήχων τον 16^ο αιώνα, παρέμεινε στην αρχική του βάση μιας και μόνον αυτός είχε τη βάση του εντός του μέσου διαπασών (κε-Κε), στο οποίο θεμελιώνουμε τους Ήχους.

Στον **Έξω Πρώτο Ήχο** ψάλλονται μέλη του Στιχηραρίου και της Παπαδικής μελοποιΐας. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σσ. 197, 200, 572 κ.α.
2. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Χρυσ.Θεοδοσοπούλου, σσ. 390 και 400.
3. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασ. Στανίτσα, σσ. 241, 304.
4. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 206, 265.
5. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 147, 260, 297 κ.α.
6. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 205, 331, 425 κ.α.
7. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαις** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τόμος. Δ' σσ. 56, 83, 106 κ.α.
8. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σ. 116.

3. Ήχος Πρώτος Δίφωνος

¹² Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, όπ., παρ., σ. 131 § 299.

ή «Νάος» ή κατ' άλλους Παθητικός

Δίφωνο Πρώτο Ήχο στην Βυζαντινή μας Μουσική καλούμε τον Πρώτο Ήχο, ο οποίος θεμελιώνεται στη διφωνία, δύο φωνές δηλαδή επάνω από τη βάση του ήχου. Ο ήχος αυτός δεν μπορεί να θεωρηθεί ως Κλάδος ή Κύριος Ήχος, πλην όμως είναι μέρος της ζώσης ψαλτικής μας παράδοσης, γι' αυτό και τον παραθέτουμε εδώ. Ο **Αβρ. Ευθυμιάδης** στο Θεωρητικό του μας λέγει χαρακτηριστικά ότι «Όταν, με τις έκαστες έλξεις, του Βου και του Δι, ο Πρώτος ήχος περιστρέφεται στον Γα, ονομάζεται, ειδικά, Πρώτος δίφωνος»¹³. Αυτόν τον ήχο τον συναντάμε ως Δίφωνο και από τις δύο βάσεις του Πρώτου Ήχου, τον ΠΑ και τον ΚΕ δηλαδή. Συνηθέστερα ο Δίφωνος Πρώτος Ήχος στις μέρες μας ψάλεται ως Δίφωνος από τη βάση του ΠΑ. Στα έντυπα μουσικά βιβλία των νεότερων δασκάλων τον κλάδο αυτό τον συναντάμε άστοχα και ως «**Παθητικό Πρώτο ήχο**». Οι ονομασίες του Ήχου ως Διφώνου ή ως Νάου, είναι ορθότερες μουσικά και εντός της μακροαίωσης μουσικής μας παράδοσης.

Στον Κλάδο αυτό ψάλλονται μέλη του Ερμολογίου και της Παπαδικής μελοποιΐας. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Η Πανηγυρική Α'** Ματθαίου Βατοπαιδινού, σσ. 323, 346, 378.
2. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 25, 101, 103.
3. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 16, 17, 69, 246.
4. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 37, 292.
5. **Μουσικός Ανθών – Θ. Λειτουργία** Μελετίου Συκιάτου, σσ. 78, 99.
6. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 72, 211, 215, 329.
7. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 33.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Σωτηρίου Αρβανίτη, σσ. 69, 70.

4. Ήχος Πρωτόβαρς

ή Πεντάφωνος Βαρύς Διατονικός Ήχος.

Πρωτόβαρς ή Πεντάφωνος Βαρύς Διατονικός Ήχος, ονομάζεται ο ήχος αυτός ο οποίος καταλήγει στη μεσότητά του Α' ήχου, δηλαδή στον κάτω Ζω. Αυτός ακολουθεί

¹³ Αβραάμ Ευθυμιάδης, όπ., παρ., σ. 358, υποσημείωση 1.

κατά τη μελωδία του μαλακά διατονικά διαστήματα. Δεν είναι Κλάδος φυσικά του Πρώτου Ήχου, απλά τον παραθέτουμε εδώ, εξαιτίας της σχέσεως του με αυτόν.

Στον ήχο αυτό ψάλλονται μέλη του Στιχηραρίου -Αναστασιματαρίου και της Παπαδικής μελοποιίας. Μέλη αυτού του Πρώτου Ήχου μπορούμε να δούμε στα:

1. **Αναστασιματάριο** Ιωάννου Πρωτοψάλτου, σσ. 370-378.
2. **Ανθολογία** Πέτρου Εφεσίου, σσ. 488-492.
3. **Μουσική Πανδέκτη** Ιωάννου Λαμπ. και Στεφάνου Δομεστίκου, Τομ. Β' σ. 641.
4. **Θεία Λειτουργία**, Λυκούργου Πετριδίη, σ. 27.
5. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβραάμ Ευθυμιάδη, Τομ. Β' σ. 187.
6. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 48, 57.
7. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθανασίου Καραμάνη, σ. 144.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σ. 368.

ΗΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

1. Ήχος Τέταρτος Άγια Στιχηραρικός

Στιχηραρικό ή στιχεραρικό Τέταρτο Ήχο καλούμε αυτόν τον οποίον συναντάμε αν ανέβουμε τέσσαρες φωνές πάνω από τη δεύτερη θεωρητική βάση της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας που είναι ο φθόγγος Δι, δηλαδή στον άνω Πα'. Εκεί βρίσκουμε τον Τέταρτο Στιχηραρικό Ήχο, του οποίου όμως η βάση μεταφέρθηκε στην αντιφωνία του, τον κάτω Πα δηλαδή, μετά τον 16^ο αιώνα.

Αυτός ο Στιχηραρικός Τέταρτος Ήχος, είναι ένα «κράμα» Έσω Πρώτου Ήχου και Λεγέτου. Ονομάζεται Στιχηραρικός διότι σε αυτόν ψάλλονται τα Στιχηρά του Τετάρτου Ήχου.

Το όνομα και το Απήχημά του είναι το **Άγια** και απηχείται στη βάση του Τετάρτου Στιχεραρικού Ήχου. Αυτός ο ήχος κάνει τις καταλήξεις του είτε στον φθόγγο Πα, βάση του Πρώτου Ήχου, είτε στη βάση του Λεγέτου ήχου, τον φθόγγο Βου.

Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Μουσικόν Μηνολόγιον** Γεωργίου Σύρκα, σσ. 137, 165 κ.α.
2. **Μεγάλη Εβδομάς**, Λυκούργου Πετριδίη, σ. 108.
3. **Μηνολόγιον του όλου Ενιαυτού** Σπύρου Γεωργακόπουλου, σσ. 237, 252.

4. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαις** Αβραάμ Ευθυμιάδη, Τομ. Β' σσ. 185, 285 κ.α.
5. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σ. 74.
6. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασύβουλου Στανίτσα, σσ. 29, 120, 133 κ.α.
7. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σ. 62.
8. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Αθανασίου Καραμάνη, σ. 60.

2. Ήχος Τέταρτος Άγια της Παπαδικής

Άγια της Παπαδικής Τέταρτο Ήχο καλούμε αυτόν τον οποίον συναντάμε αν ανέβουμε τέσσαρες φωνές από την πρώτη θεωρητική βάση της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας που είναι ο φθόγγος Νη. Εκεί στο φθόγγο Δι δηλαδή, βρίσκουμε τον Τέταρτο Άγια της Παπαδικής. Αυτός είναι ο Κύριος του Πλαγίου του Τετάρτου Ήχου.

Αυτός ο Τέταρτος Ήχος Άγια, ονομάζεται της Παπαδικής διότι σε αυτόν ψάλλονται τα Παπαδικά μέλη του Τετάρτου Ήχου, όπως Πολυέλεοι, Χερουβικά, Κοινωνικά, Καλοφωνικοί Ειρμοί, Κρατήματα, Δοξολογίες κ.α.

Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σσ. 179, 207 κ.α.
2. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαις** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τομ. Γ' σσ. 184, 199, 225 κ.α.
3. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 110, 139, 155 κ.α.
4. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 112, 116, 144 κ.α.
5. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 60, 78, 227 κ.α.
6. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 116, 194, 241 κ.α.
7. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 88, 90, 92 κ.α.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σσ. 124, 151 κ.α.

3. Ήχος Λέγετος

Με βάση το φθόγγο Βου και ακολουθώντας μαλακά διατονικά διαστήματα, μάλιστα δε και κλίμακα με διαζευγμένα τετράχορδα, οι εκκλησιαστικοί μουσικοί θεμελίωσαν έναν Ήχο, καλούμενο ως **Μέσο του Τετάρτου ή Λέγετο ή Δεύτερο Διατονικό ή πιο σωστά, Πλάγιο του Δευτέρου Διατονικό.**

Όντως, εάν από το φθόγγο Δι, δεύτερη βάση παραγωγής της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας, ανεβούμε δύο φωνές, βρίσκουμε τον Δεύτερο στην τάξη της Οκτωηχίας μας

Κύριο Ήχο στον φθόγγο Ζω. Από αυτόν τώρα αν κατέβουμε τέσσερες φωνές κάτω βρίσκουμε τον Πλάγιο του Δευτέρου στο φθόγγο Βου, ο οποίος είναι η βάση του Κλάδου του Τετάρτου Ήχου, με το όνομα Λέγετος. Όντως ο ήχος αυτός παρότι είναι κλάδος του Τετάρτου Ήχου, εντούτοις έχει πορεία και ιδιώματα Πλαγίου Ήχου. Δεν έχει καμία σχέση με τον Τέταρτο ήχο διαστηματικά αλλά επικράτησε να λέγεται και Τέταρτος ήχος επειδή ψάλλονται σ' αυτόν μέλη που είναι ενταγμένα ποιητικά στον Τέταρτο ήχο. Λέγεται **Μέσος του Τετάρτου μαλακός Διατονικός** αφού βρίσκεται δύο φωνές κάτω από τη βάση του Τετάρτου Άγια που έχει βάση τον φθόγγο Δι. Αυτό άλλωστε δείχνει και το Συνεχές Ελαφρόν στη μαρτυρία του Λεγέτου.

Θα φανεί ξένος και παράλογος ίσως σε πολλούς ο τρίτος χαρακτηρισμός του Ήχου αυτού ως **Δευτέρου Διατονικού**. Πριν όμως εκφράσουν την άποψή τους, θα τους παραπέμψω πρώτον, στο δεύτερο στίχο κάποιων οκτώηχων μαθημάτων, όπως του Θεοτόκε Παρθένε του Πέτρου Μπερεκέτη, όπου στη θέση του Δευτέρου Χρωματικού Ήχου όπως όλοι θα αναμέναμε, συναντάμε και ψάλουμε το στίχο αυτό σε Λέγετο ή Δεύτερο διατονικό Ήχο (βλέπε : α) *Ανθολογία Πέτρου Εφεσίου*, σ. 229, *Πολυέλεος Οκτώηχος*, Ήχος Α', Ήχος Β' διατονικός κ.λ.π. β) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Α'* σ. 194. γ) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Β'* σ. 384. δ) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Β'* σ. 580. ε) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Β'* σ. 399. στ) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Β'* σ. 429. ζ) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Εσπερινός Β'* σ. 440. η) *Μουσική Πανδέκτη Ιωάννου Λαμπαδαρίου και Στεφάνου Δομεστίκου*, *Τομ. Α'* σ. 222. θ) *Ταμείον Ανθολογίας Θεοδώρου Φωκαέως*, *Όρθρος Β'* σ. 397) και δεύτερον, στη Δοξολογία του Λεγέτου του Ταμείου Ανθολογίας, Τόμ. Β' του Θεοδ. Φωκαέως στην έκδοση της Κων/πολεως του 1869, όπου επιγράφεται ως «Πέτρου Λαμπαδαρίου, Ήχος Β'. Διατονικός ἐκ τοῦ Βου»¹⁴.

Αυτός ο Λέγετος Ήχος, ονομάζεται και χαρακτηρίζεται ως Ειρμολογικός, διότι σε αυτόν ψάλλονται τα περισσότερα Ειρμολογικά μέλη του Τετάρτου Ήχου, όπως Κανόνες, Τροπάρια, Προσόμοια, σύντομα μέλη ψαλμών από την Παπαδική μελοποιεία κ.α. Οι νεότεροι όμως μελοποιοί έχουν σε αυτόν τον ήχο συνθέσει και μέλη εκτός του Ειρμολογίου, όπως Πολυελέους, Δοξολογίες και Καλοφωνικούς Ειρμούς.

¹⁴ Θεοδώρου Φωκαέως, *Ταμείο Ανθολογίας*, Τόμος Δεύτερος, Κωνσταντινούπολη 1869, σ. 397.

Στον **Λέγετο Διατονικό Ήχο** ψάλλονται μέλη του Ερμολογίου αλλά και της Παπαδικής μελοποιΐας. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Μεγάλη Εβδομάς**, Λυκούργου Πετρίδη, σελ 333, 338.
2. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σ. 132, 159 κ.α.
3. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τομ. Α' σ. 97, 129, 171 κ.α.
4. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σ. 26, 46, 259 κ.α.
5. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σ. 30, 44, 343 κ.α.
6. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σ. 179, 188, 190 κ.α.
7. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασύβουλου Στανίτσα, σ. 203, 251, 276 κ.α.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σ. 292, 427 κ.α.

ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ

1. Ήχος Πλάγιος του Πρώτου Διατονικός με βάση τον ΠΑ

Πλάγιο του Πρώτου Ήχο κάλεσαν οι Εκκλησιαστικοί Μουσικοί αυτόν τον ήχο ο οποίος πλαγιάζει, βρίσκεται δηλαδή τέσσαρες φωνές κάτω από το φθόγγο ΚΕ που ήταν η βάση του Πρώτου Ήχου. Βάση επομένως του Πλαγίου του Πρώτου Ήχου είναι ο φθόγγος Πα. Ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος είναι σαφής στο Μέγα Θεωρητικό του ως προς το πώς βρίσκουμε τις βάσεις των Πλαγίων Ήχων λέγοντας μας ότι: «*Έκαστος ἄρα πλάγιος ἦχος διΐσταται τοῦ κυρίου του τετρατονία κατιούση*»¹⁵.

Ο Πλάγιος του Πρώτου μαλακός διατονικός Ήχος, δημιουργεί και κλάδους, ανάλογα με την πορεία και τις καταληκτικές του θέσεις:

α) Τον **απλό ή της Παπαδικής**, ο οποίος κάνει τις καταλήξεις του στο φθόγγο Πα, και έχουν σε αυτόν μελοποιηθεί Πολυέλεοι, Κρατήματα, Πασαπνοάρια, Χερουβικά, Κοινωνικά, Καλοφωνικοί Ειρμοί κ.α.

β) Τον **τριφωνούντα στιχεραρικό Πλάγιο του Πρώτου**, του οποίου τα μέλη καταλήγουν στο φθόγγο Δι, όπως αργοσύντομα Κεκραγάρια, Στιχηρά κ.α.

γ) Τον **Πλάγιο του Α' Τετραφωνούντα**, του οποίου τα μέλη καταλήγουν στον Κε.

δ) Και τον **Τετράφωνο Πλάγιο του Πρώτου**, ο οποίος έχει ως βάση του τον φθόγγο Κε.

¹⁵ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, όπ., παρ., σ. 131 § 299.

Στον απλό ή Πλάγιο του Πρώτου της Παπαδικής ψάλλονται μέλη του Στιχηραρίου, του Ερμολογίου και της Παπαδικής μελοποιΐας. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σσ. 18, 27, 181 κ.α.
2. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τριώδιο σσ. 4, 7, 176 κ.α.
3. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 27, 161, 360 κ.α.
4. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 118, 121, 151 κ.α.
5. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασ. Στανίτσα, σσ. 13, 69, 85 κ.α.
6. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 120, 126, 160, 197 κ.α.
7. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 50, 99, 102 κ.α.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σσ. 126, 312 κ.α.

2. Ήχος Πλάγιος του Πρώτου Ειρμολογικός **ή Τετράφωνος με βάση τον φθόγγο ΚΕ** **και Πλάγιος του Πρώτου Τετραφωνών**

Στην ίδια βάση με τον Έξω Πρώτο Ήχο, δηλαδή στον φθόγγο ΚΕ, θεμελιώνεται και ο κλάδος του, ο Τετράφωνος ή αλλιώς Ειρμολογικός Πλάγιος του Πρώτου Ήχου. Ονομάστηκε Ειρμολογικός, επειδή σε αυτόν ψάλλονται κυρίως μέλη του Ειρμολογίου.

Ο Τετράφωνος Πλάγιος του Πρώτου Ήχου έχει μαρτυρία ίδια με τον Διατονικό Πλάγιο του Πρώτου ήχου, με την τετράφωνη ανάβαση όμως στο φθόγγο Κε, όπου θεμελιώνεται και η βάση του.

Ο Τετράφωνος ή Ερμολογικός Πλάγιος του Πρώτου Ήχου, διαφέρει από τον **Τετραφωνούντα Πλάγιο του Πρώτου Ήχου, έτερο κλάδο του ήχου αυτού**, ο οποίος κάνει τις καταλήξεις του κυρίως στην τετραφωνία του Ήχου, δηλαδή στο φθόγγο Κε.

Το Απήχημα του ήχου, είναι το **Ανέανες**, από τη βάση του Κε φυσικά, το οποίο έχει καθοδική καταληκτική θέση, όπως όλων των πλαγίων ήχων, σε αντίθεση με του τετραφωνούντος Πλαγίου του Πρώτου, το οποίο έχει ως βάση το φθόγγο Πα και καταλήγει στον φθόγγο Κε.

Στον Τετράφωνο Πλάγιο του Πρώτου ήχου ψάλλονται μέλη του Στιχηραρίου, του Ερμολογίου και της Παπαδικής. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε:

1. **Μουσικόν Μηνολόγιον** Γεωργίου Σύρκα, σσ. 178, 234, 261 κ.α.
2. **Θεία Λειτουργία**, Λυκούργου Πετρίδη, σσ. 24, 317, 548 κ.α.
3. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβραάμ Ευθυμιάδη, Τομ. Α' σ. 136 σε Τετραφωνούντα, Τομ. Β' σε Τετράφωνο σσ. 7, 78, 130, 213 και σε Τετραφωνούντα σσ. 198, 354 κ.α.
4. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 47, 55, 269.
5. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 31, 274 κ.α.
6. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σ. 15.
7. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σε Τετράφωνο σ. 339 και σε Τετραφωνούντα σ. 333.
8. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Αθ. Καραμάνη, Τετραφωνών, σ. 290.

3. Ήχος Πλάγιος του Πρώτου Πεντάφωνος

Ορισμένα μέλη της Παπαδικής μελοποιΐας του Πλαγίου του Πρώτου Ήχου, αρχίζουν ή αρέσκονται να ενδιατρίβουν στην πενταφωνία του ήχου, δηλαδή στο φθόγγο Ζω'. Ως κλάδος του Πλαγίου του Πρώτου ήχου ο Πεντάφωνος, ακολουθεί διαστήματα του μαλακού διατονικού γένους με μόνη εξαίρεση τον φθόγγο Ζω τον οποίο θέλει πάντα εν υφέσει.

Η μαρτυρία του είναι η αυτή με τον Διατονικό Πλάγιο του Πρώτου Ήχου, με την πεντάφωνη ανάβαση στο φθόγγο Ζω με ύφεση πολλές φορές. Το Απήχημα του ήχου, είναι το **Ανέανες**. Πολλές φορές μπορεί και να καταλήγει στην πενταφωνία του όπως στο Χερουβικό του Πέτρου Μπερεκέτου (εκεί επιγράφεται ως Πρώτος Πεντάφωνος).

Σε αυτόν ψάλλονται μέλη της Παπαδικής μελοποιΐας. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Αναστασιματάριο** Ιωάννου Πρωτοψάλτου, σσ. 544-546.
2. **Ταμείον Ανθολογίας** Θεοδώρου Φωκαέως, Όρθρος Γ' σσ. 132-140, 550-559.
3. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σ. 23.
4. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 23, 164, 273.
5. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 143, 286.
6. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σ. 414.

7. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 3, 85.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Σωτηρίου Αρβανίτη, σσ. 197, 224.

ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

1. Ήχος Πλάγιος του Τετάρτου

Η βάση του Πλαγίου του Τετάρτου είναι ο φθόγγος Νη, πρώτη βάση παραγωγής της Εκκλησιαστικής μας Οκτωηχίας, αφού απ' αυτόν ξεκινώντας και ανεβαίνοντας μια, δύο, τρεις, ή τέσσερες φωνές, βρίσκουμε κατά τον Χρυσάνθο¹⁶, ήχους Πρώτο, Δεύτερο, Τρίτο και Τέταρτο. Αυτή την πρώτη βάση παραγωγής όλων των ήχων άλλωστε μας δηλώνει και το ίσον στη μαρτυρία του ήχου, όπου αυτό υπάρχει.

Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σσ. 84, 93, 126 κ.α.
2. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τριώδιο σσ. 16, 70, 93 κ.α.
3. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 18, 29, 120 κ.α.
4. **Επίτομος Λειτουργία** Χαριλάου Ταλιαδώρου, σσ. 7, 12, 68 κ.α.
5. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασ. Στανίτσα, σσ. 11, 15, 30 κ.α.
6. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 1, 144, 205 κ.α.
7. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Αθανασίου Καραμάνη, σσ. 37, 94, 104 κ.α.
8. **Βυζαντινή Θεία Λειτουργία** Δημητρίου Σουρλαντζή, σσ. 214, 389 κ.α.

2. Ήχος Πλάγιος του Τετάρτου Τριφώνος με βάση τον Γα.

Ο Τριφώνος Πλάγιος του Τετάρτου Ήχος, έχει ως βάση το φθόγγο Γα και χρησιμοποιεί στην κλίμακα του, την ίδια πορεία διαστημάτων, με τον Πλάγιο του Τετάρτου από τον Νη.

Σε αυτόν έχουν τονιστεί κυρίως μέλη του Ειρμολογίου, γι' αυτό καλείται Ειρμολογικός.

Το Απήχημα του ήχου, είναι το **Νεάγιε**, το οποίο καταλήγει στην τριφωνία του στο φθόγγο Γα, κατ' άλλους δε και το **Νανά** του Τρίτου ήχου, λόγω της κοινής βάσεως.

Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Μουσικόν Μηνολόγιον** Γεωργίου Σύρκα, σσ. 269, 286, 427 κ.α.

¹⁶ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, όπ., παρ., σσ. 131-132 § 298.

2. **Μεγάλη Εβδομάς**, Λυκούργου Πετρίδη, σσ. 2, 8, 195.
3. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβρ. Ευθυμιάδη, Τομ. Β' σ. 138. Τομ. Γ' σ. 107.
4. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σσ. 58, 79, 80 κ.α.
5. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σσ. 39, 47, 51, 81 κ.α.
6. **Μουσικόν Τριώδιον** Θρασύβουλου Στανίτσα, σσ. 41, 48.
7. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σσ. 23, 47, 49, 57 κ.α.
8. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Χρυσ. Θεοδοσοπούλου, σσ. 1, 120, 204 κ.α.
9. **Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς** Αθανασίου Καραμάνη, σσ. 3, 109, 181 κ.α.

3. Ήχος Πλάγιος του Τετάρτου Δίφωνος

Στον Πλάγιο του Τετάρτου Ήχου συναντάμε και έναν άλλο κλάδο του, ο οποίος αρέσκεται να ενδιατριβεί στη διφωνία του ήχου, δηλαδή στο φθόγγο Βου. Λιγοστά τα μέλη που ψάλλονται σε αυτόν το Δίφωνο Πλάγιο του Τετάρτου, με πιο αντιπροσωπευτικό το προσόμοιο του ήχου «**Ω τοῦ παραδόξου θαύματος**»¹⁷.

Στη μαρτυρία του ήχου, μετά τη φθορά συναντάμε μια δίφωνη ανάβαση (ολίγον με κεντήματα από κάτω) προς δήλωση της διφωνίας του ήχου. Το απήχημα του είναι το Νεάγιε ή το Νε που καταλήγει στη διφωνία του ήχου, δηλαδή στο φθόγγο Βου. Ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος μας συνιστά «**όταν όμως προγράφεται το μέλος δίτονον, ο προψαλλόμενος στίχος λήγει εις τον ΒΟΥ**»¹⁸.

Στον κλάδο αυτό του Διφώνου Πλαγίου του Τετάρτου Ήχου ψάλλουμε μέλη του Ερμολογίου μόνον. Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Ειρμολόγιο** Ιωάννου Πρωτοψάλτου, σσ. 179-180 και 486.
2. **Ειρμολόγιο** Πέτρου Πελοποννησίου και Πέτρου Πρωτοψάλτου, σσ. 236, 159.
3. **Μουσικόν Μηνολόγιον** Γεωργίου Σύρκα, σσ. 280, 281, 385, 496.
4. **Νέον Υμνολόγιο Φωναίς Αισίαίς** Αβραάμ Ευθυμιάδη, Τριώδιο σσ. 502-3.
5. **Μουσικός Ανθών – Θ. Λειτουργία** Μελετίου Συκιώτου, σ. 339.

4. Ήχος Πλάγιος του Τετάρτου Επτάφωνος

¹⁷ Ιωάννου Πρωτοψάλτου, *Ερμολόγιο*, Πατριαρχική Έκδοση του 1903, σσ. 485-6.

¹⁸ Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, *όπ., παρ.*, σ. 166 § 373.

Στον Πλάγιο του Τετάρτου Ήχο συναντάμε και έναν άλλο κλάδο του, ο οποίος αρέσκεται να ενδιατριβεί στην επταφωνία του ήχου, δηλαδή στον άνω Νη'. Σε αυτόν ψάλλονται μέλη της Παπαδικής κυρίως μελοποιΐας, όπως Δοξολογίες, Λειτουργικά κ.α.

Στη μαρτυρία του ήχου, μετά τη φθορά συναντάμε μια επτάφωνη ανάβαση, προς δήλωση αυτής ακριβώς της βάσεως του ήχου.

Ενδεικτικά τέτοια μέλη μπορούμε να δούμε στα εξής βιβλία:

1. **Νέον Ύμνολόγιο Φωναίς Αισίαις** Αβρ. Ευθυμιάδη, Θ. Λειτουργία σ. 339.
2. **Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία** Κων/νου Πρίγγου, σ. 95 κ.α.
3. **Ν. Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία** Αθ. Καραμάνη, σ. 220 κ.α.
4. **Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία** Γεωργίου Τσατσαρώνη, σ. 309 κ.α.
5. **Θεία Λειτουργία** Αθανασίου Πέττα, σ. 480 κ.α.
6. **Θεία Λειτουργία** Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, σσ. 144, 145 κ.α.

Θα κλείσω την ανακοίνωσή μου αυτή αγαπητοί σύνεδροι έχοντας παρουσιάσει ενώπιόν σας τους κλάδους των διατονικών ήχων που συναντάμε σήμερα στην λειτουργική μας παράδοση. Δεν αναφέρθηκα στην παλαιότερη γραφή και σε ανάλογα θεωρητικά συγγράμματα, λόγω ελλείψεως χρόνου. Απλώς θέλησα να θίξω το θέμα αυτό ακροθιγώς, με την ευχή και την πεποίθηση ότι θα γίνει αφορμή για πολλούς εξ ημών, να προσεγγίσουμε πολύπλευρα αυτόν τον μουσικό μας πλούτο. Υπάρχει ενώπιόν μας ευρύτατο πεδίο έρευνας, γι' αυτό καλώ όλους μας να εργαστούμε συλλογικά και με αγάπη Χριστού, ώστε να παραδώσουμε στις επερχόμενες γενεές, αυξημένο κατά τι τον μουσικό θησαυρό, που οι δάσκαλοι μας άφησαν παρακαταθήκη.

Με την ευχή και την ελπίδα ότι και το 4^ο Διεθνές μας Συνέδριο θα συμβάλει αποφασιστικά στην καλλιέργεια και πρόοδο όλων, αναδεικνύοντας συνάμα και αποσαφηνίζοντας πολλές πτυχές της μουσικολογικής μας έρευνας, εύχομαι προς όλους καλή δύναμη και καλές εορτές.

Παρασκευή 11-12-2009

π. Γεώργιος Ανδρ. Σταθόπουλος
Αρχιδιάκονος της Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας
Υποψήφιος Διπλωματούχος Mr Θεολογίας και Μουσικολογίας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, «Εισαγωγή εις το Θεωρητικόν και Πρακτικόν της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Παρίσι 1821, επανέκδοση Κουλτούρα.
2. Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, «Θεωρητικό Μέγα της Μουσικής», Τεργέστη 1832, επανέκδοση Κουλτούρα.
3. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (1822-25), «Εισαγωγή εις το Θεωρητικόν και Πρακτικόν της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Εισαγωγή, κριτική και έκδοση κειμένου από τον κ. Εμμανουήλ Γιαννόπουλο, Θεσσαλονίκη 2002.
4. Πατριαρχικής Μουσικής Επιτροπής του 1881-83, «Στοιχειώδης διδασκαλία της Εκκλησιαστικής Μουσικής», Κωνσταντινούπολη 1888, επανέκδοση Κουλτούρα 1978.
5. Αβραάμ Ευθυμιάδη, «Μαθήματα Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής», Θεσσαλονίκη 1972.
6. Γρηγορίου Στάθη, «Οι Αναγραμματισμοί και τα Μαθήματα», Αθήνα 1979.
7. Ιωάννου Πρωτοψάλτου, *Αναστασιματάριον*, Κων/πολη 1890, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, σε επανέκδοση Μιχ. Πολυχρονάκη.
8. Ιωάννου Πρωτοψάλτου, *Ερμολόγιον Καταβασιών*, Κων/πολη 1903, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου.
9. Πέτρου Εφεσίου, *Ανθολογία*, Βουκουρέστι 1830, επανέκδοση της Ελλ. Βυζαντ. Χορωδίας 1997.
10. Πέτρου του Πελοποννησίου, *Ερμολόγιον Καταβασιών*, κατ' εξήγηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Κων/πόλη 1825, επανέκδοση Κουλτούρας.
11. Πέτρου Εφεσίου, *Αναστασιματάριον*, Βουκουρέστι 1820, επανέκδοση Κουλτούρας.
12. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, *Καλοφωνικό Ειρμολόγιο*, Κων/πολη 1835, από τον Θ. Φωκαέα, επανέκδοση Κουλτούρας.
13. Πέτρου Λαμπαδαρίου, *Δοξαστάριο*, Βουκουρέστι 1820, επανέκδοση Κουλτούρας.
14. Ιωάσαφ Διονυσιάτου του Διδασκάλου και Εξηγητού, *Κοινωνικών Εκλογάριον*, Ι. Μονή Διονυσίου, Άγιον Όρος 2002.
15. Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, *Δοξαστάριο*, κατ' εξήγηση Στεφάνου Δομεστίκου, Κων/πολη 1841.

16. Θεοδώρου Φωκαέως, *Ταμείον Ανθολογίας*, Κων/πολη 1869.
17. Ζ. Ζαφειροπούλου, *Αναστασιματάριο Νεότατο*, Αθήνα 1895.
18. Στεφάνου Λαμπαδαρίου, *Μουσική Κυψέλη*, Τομ. Α'-Β' και Γ', ακριβής ανατύπωση της εκδόσεως του 1883 από τις εκδόσεις Πολυχρονάκης.
19. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, *Συλλογή Ιδιομέλων*, Κων/πολη 1831, επανέκδοση Β. Ρηγόπουλου.
20. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, *Δοξαστάριον των Αποστίχων*, Θεσσαλονίκη 1901, επανέκδοση Π. Πουρνάρας.
21. Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης, *Δοξαστάριο Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου*, Κων/πολη 1857.
22. Γεωργίου Βιολάκη, *Δοξαστάριο*, Κων/πολη 1899, επανέκδοση Β. Ρηγόπουλου.
23. Ματθαίου Βατοπαιδινού του Εφεσίου, *Η Πανηγυρική Α'*, έκδοση Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 1997.
24. Πέτρου Φιλανθίδη, *Η Αθωνιάς*, Κων/πολη 1906, επανέκδοση Β. Ρηγόπουλου.
25. Θεοδώρου Φωκαέως, *Ταμείω Ανθολογίας*, Εσπερινός Α' και Β', Όρθρος Α'-Β' και Γ', Θ. Λειτουργία Α', Κων/πολη 1869, επανέκδοση Β. Ρηγόπουλου.
26. Ιωάννου Λαμπαδαρίου και Στεφάνου Δομεστίκου, *Μουσική Πανδέκτη*, Εσπερινός Α', Όρθρος Β' και Μαθηματάριο Γ', Κων/πολη 1850, επανέκδοση Τέρτιος 1993.
27. Γεωργίου Ραιδεστινού του Β', *Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς*, έκδοση Μιχ. Πολυχρονάκη, Νεάπολη-Κρήτης 1975.
28. Θρασύβουλου Στανίτσα, *Μουσικόν Τριώδιον*, Αθήνα 1969.
29. Κων/νου Πρίγγου, *Η Πατριαρχική Φόρμιγξ – Λειτουργία*, Αθήνα 1974.
30. Αβραάμ Ευθυμιάδη, *Υμνολόγιον Φωναίς Αισίαις*, Τόμος Α' Εσπερινός, Τόμος Β' Όρθρος, Τόμος Γ' Θ. Λειτουργία και Τόμος Δ', Θεσσαλονίκη 1991.
31. Αθανασίου Καραμάνη, *Νέα Μουσική Συλλογή – Θ. Λειτουργία*, έκδοση Ε', Αθήνα 1980.
32. Γεωργίου Τσατσαρώνη, *Μεγάλη Βυζαντινή Λειτουργία*, Αθήνα 1986.
33. Χαριλάου Ταλιαδώρου, *Επίτομος Λειτουργία*, Θεσσαλονίκη 1990.
34. Μελετίου Συκιάτου, *Μουσικός Ανθών – Θ. Λειτουργία*, Άγιον Όρος 1985.
35. Αθανασίου Πέττα, *Ακολουθία της Θ. Λειτουργίας*, Αθήνα 1989.

36. Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, *Θεία Λειτουργία*, Θεσσαλονίκη 1989.
37. Αθανασίου Καραμάνη, *Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς*, Αθήνα 1971.
38. Χρυσάνθου Θεοδοσοπούλου, *Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς*, Θεσσαλονίκη 1985.
39. Παναγιώτη Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία*, Τόμος Ε', Εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1992.
40. Μουσικός Πανδέκτης – Ορθρος, Εκδόσεις ΖΩΗ, Αθήνα 1982.
41. *Μέγα Σάββατο*, Ι. Μ. Βατοπαιδίου Αγ. Όρους- Πανεπιστημιακές Εκδ. Κρήτης 1999.
42. Δημητρίου Σουρλαντζή, *Βυζαντινή Θεία Λειτουργία*, Θεσσαλονίκη 1992.
43. Σωτηρίου Αρβανίτη, *Βυζαντινή Θεία Λειτουργία*, Κοζάνη 2003.
44. Σπύρου Γεωργακόπουλου, *Η Θεία Λειτουργία*, Πάτρα 2004.
45. Σπύρου Γεωργακόπουλου, *Μουσική Ανθολογία Επιλέκτων Ύμνων*, Πάτρα 2003.
46. Σπύρου Γεωργακόπουλου, *Μηνολόγιο του όλου Ενιαυτού*, Πάτρα 1995.
47. Λυκούργου Πετρίδη, *Μεγάλη Εβδομάδα*, Θεσσαλονίκη 1979.
48. Λυκούργου Πετρίδη, *Θεία Λειτουργία*, Θεσσαλονίκη 1982.
49. Γεωργίου Σύρκα, *Μουσικόν Μηνολόγιον Αυγουστ.-Σεπτ.*, Αθήνα 1994.